

СРПСКА ВОЈСКА
НЕКАД И САД

Сава Грујић

ВОЈНА ОРГАНИЗАЦИЈА СРБИЈЕ
с критичким прегледом војне организације
стариx и нових народа

Приредио:

Владимир Н. Цветковић

2014.

САДРЖАЈ

УВОДНА РЕЧ

Владимир Н. Цветковић 7

ПРЕДГОВОР

Миле Бјелајац: Генерал Сава Грујић – Традиција и модернизација
српске и југословенске војске 17

Сава Грујић

ВОЈНА ОРГАНИЗАЦИЈА СРБИЈЕ (1874)

Читаоцима 37

ДЕО I

ИСТОРИЈСКИ РАЗВИТАК ВОЈСКЕ..... 39

ГЛАВА I Војно уређење старих народа 39

ГЛАВА II Војно уређење нових народа 53

ДЕО II

ОСНОВИ ВОЈНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ 63

ГЛАВА III Устројство јевропских држава 63

1. Организација Аустроугарске војске 63

2. Основи организације Пруске војске
са северним савезом (до 1870. г.) 69

3. Војна организација у Италији 75

4. Уређење Јужно-немачке војске 78

5. Организација Белгијске војске..... 81

6. Војна организација краљевине Данске 82

7. Организација Швајцарске војске 83

ДЕО III

ВОЈНА ОРГАНИЗАЦИЈА СРБИЈЕ..... 91

ГЛАВА IV Како се развила данашња наша војна система 91

ГЛАВА V Општа начела за организацију српске војске 106

Унутарња деоба војске 119

ГЛАВА VI Величина простих и сложених одељења војске	126
Основе деобе у војсци на старије и млађе.....	132
ГЛАВА VII Наоружање војске	138
ГЛАВА VIII Будуће војно васпитање младежи.....	149
ДЕО IV	
ГЛАВА IX Примена основних начела организације	153
A. Унутарња деоба и састав војске	153
а. Активна војска.....	154
б. Попуњујућа војска	155
в. Деоба резервне војске	159
г. Деоба посадне (гарнизонске) војске	159
Б. Издржавање војске	160
а. Трошак за храну	161
б. Трошак за одела.....	161
в. Издаци за плату	163
ЗАКЉУЧАК.....	166
Важније исправке	168
ПОГОВОР	
Бранко Крга: Ауторско дело и стратешка документа (компаративна анализа: 1874 - 2010.)	171

Проф. др Владимир Н. Цветковић

УВОДНА РЕЧ

Држава без војске тако рећи и није држава. Обрнуто не важи: војске се могу правити и без државе¹ и као такве изнајмљивати на слободном тржишту – приватним лицима, политичким заједницама, другим врстама удружења... Тако је често било у предмодерној политичкој прошлости, а тако све више бива и у нашој постисторијској стварности. Опште је место друштвене рефлексије савремености: капацитети модерне (националне) државе² убрзано се урушавају у политичком и економском смислу, а том приликом добрано се нарушава и темељна функција тзв. нововековне државе: монопол над физичком силом. Пружање безбедности од стране државе, тај аксиом модерне политике, из дана у дан, све је мање ствар монопола државе над организованим облицима насиља, а све више (полу) легална сфера активности специјализованих приватних корпорација. Захваљујући предимензионираним потребама модерног друштва с једне, и заводљивим (често лажним) обећањима и/или олако преузетим обавезама од стране државе с друге стране, стварање или одржавање безбедности грађана лагано клизи у сиву зону предмодерних модела сигурности само за онога ко има да плати. Другим речима, на унутрашњем, али и спољном плану, савремене државе више нису у стању да гарантују сигурност и зато су принуђене да налазе „испомоћ“ у приватној безбедности. Она по природи ствари функционише у магловитом посредовању (и)легалног новца, недоречених законских норми и никад задовољених политичких страс-

1 Некада су се такве „оружане формације“ неувидно називале „плаћеничке војске“, данас, еуфемистички: „наоружане формације приватне безбедности“, „војници-најамници агенције за безбедност“, „приватне армије“, „корпоративне снаге безбедности“ и сл.

2 Овде је реч о намерном плеоназму с обзиром да национално имплицира модерно, и *vice versa*. Више о томе, на примеру Србије, вид. Владимир Н. Цветковић: „Национални идентитет и (ре)конструкција институција у Србији (идеологије, образовање, медији)“, Филозофија и друштво, XIX-XX/2002, стр. 51–75; од истог аутора: „Институције, држава, идентитет“, у: *(Ре)конструкција институција*, ИФДГ, Београд, 2002, стр. 27-42., и „Самопоимање и политичко пројектовање (Европски и национални идентитети - српска перспектива)“, *Зборник* „Србија и Европа“, Дом културе студентски град, Београд 1996, стр. 67-80.

ти и интереса. Индустија безбедности тиме постаје најбоље плаћени и најпреспективнији посао у XXI веку.

Наравно, тај особени постмодерни процес „одумирања државе“ не важи баш за све: као што у свету природе велики организми опстају хранећи се мањим и слабијим врстама, тако и у (међународној) политици дословно велике државе (тзв. велике силе; велике спрам броја становништва, територије, природног богатства, производње и најзад – војне моћи) трају и јачају на рачун осталих. Све оно што важи за велике, независно од званичних декларација наметнутих или добровољних војно-политичких савеза, помпезних речи и празних обећања (очитованих у синтаagmaма „међународни правни поредак“, „отворено друштво“ и др.), не важи и за друге – мале/слабе политичке заједнице. Другим речима, оно што могу или желе да раде специјализоване агенције за физичку силу (војска и полиција) великих држава, није исто што „у пракси“ могу или треба да чине безбедносне снаге мање моћних држава. Речени, безмало природни поредак ствари у политичком (међу)државном животу, никада није био довођен у питање од стране непосредних актера.³ У јавном дискурсу моћних држава по правилу је бивао заодеван у реторичке поштапалице „објективности“ и/или „рационалности“, безмало – „нужности“, док је код слабијих углавном истрајавао у виду психологије киселог грожђа.

Класичан пример таквог рационализовања властите (не)моћи представља стална дебата о „потреби за војском данас“ у сиромашним земљама, посебно оним које су окружене великим предаторима. Дилема је, како то већ обично бива, у потпуности „лажна“ за све оне домаће актере којима је до државне самосталности (отуда и залагање за „јаку војску“), при чему је истовремено та иста војска „сувишна“ или „непотребна“ за оне који националну сувереност доживљавају као мит, утопију или просто – немогућност. Токови историје одлучују којој школи мишљења/делања ће се приклонити конкретна држава. Од тог избора, најчешће, зависи и њена судбина: одржавање унутрашње стабилности или пак урушавање до нестајања.⁴

3 Сви политичари света и богати – моћни људи, свеједно је да ли су унутар исте политичке заједнице или се сусрећу на међународном пољу, унапред знају да „јачи тлачи“ и „да сила бога не пита“. Да је тако било „одувек“ најбоље сведоче Платонов дијалози у којима он наводи софистичке ставове по којима је право јачега уједно и основни, штавише – највиши „морални“ закон. Зато ће ретор Каликле закључити да „неумереност, разузданост и слобода, ако само располажу са довољно средстава, јесу врлина и срећа; а све остало је измотавање: договори људи уперени против природе“ (Платон, *Gorgija* 492 с). Следи да су „јаче“, „снажније“ и „боље“ заправо синоними, те да је отуда моћ *самодовољна*, тј. ничим није ограничена или обавезујућа, поготово не релативним категоријама као што су добро, лепо или правда. Модерно легитимисање моћи другим категоријама (попут „пристанка народа“, „праведне власти“, „владавине права“, „људских слобода“ и др), и после свега, најчешће бива само мање или више леп огртач за старо али не и оронуло политичко тело – самодовољну моћ.

4 Стицајем бројних околности, међу којима, по први пут у историји политички чиниоци бивају одлучујуће детерминисани (војном) технологијом, безмало све важније државе Европе су током друге половине XX века постале чланице једног војног савеза – НАТО. Чинило се да ће под моћним вођством САД све бриге око безбедности, посебно оне међународне, бити решене. За мање од деценије, виде-

Захваљујући свом устаничком пореклу и војничком држању, Србија је од својих модерних почетака високо ценила војску и војни позив. Па ипак, нејако државно устројство под туторством великих сила, протомодерна привреда и предмодерни менталитет дуго су онемогућавали формирање модерне војске. Независно од прва два наведена „објективна” фактора споре модернизације српског друштва, па тако и државе, односно војног организовања, онај менталитетски, прецизније – политички фактор, дуго је био (и до данас остао) главни камен спотицања. Некадашњи српски устаници против Османлијског царства, тај свагда „наоружани народ” – јер је то био вековни предуслов свакодневне егзистенције Срба – нису могли преко ноћи да се одрекну властитих навика формираних изван стеге норми и правила организоване државе, почев од скупљања пореза, па до функционисања војске. Српска „народна војска“, која је по ондашњим аустријским, турским и руским проценама могла да досегне и број од пар стотина хиљада наоружаних бораца, неколико деценија након стицања унутрашње независности Србије⁵ и различитих организационих лутања, морала је бити силом разоружана и то од стране управо формиране сталне („стајаће”) српске војске.⁶ У међувремену, три рата које је Србија отворено водила⁷ и један у коме је посредно, тј. незванично – без регулар-

ло се да таква политика, као и свака друга, не може бити трајна, те да се геополитичка стабилност увек изнова успоставља. Охолост Америке у лику међународног полицајца, као и стално занемаривање војних ангажмана и посебно издатака у ЕУ, довело је најзад у питање светско вођство главног покровитеља европске и (чинило се) светске безбедности – САД. Због тога је Збигњев Бжежински, један од кључних НАТО идеолога, у последњем издању својих геополитичко-програмских текстова, с дозираним цинизмом могао да примети како „исувшише самозадовољна ЕУ дела као да је њен централни политички циљ да постане најудобнији пензионерски дом”. (Види З. Бжежински: *Америка и Кина – сујубина свећа*. Албатрос плус и Факултет безбедности, Београд 2013, стр. 42.) С друге стране, нова алтернативна решења за међународну стабилност, бар када је у питању Европа, тешко да ће у скорије време превазићи домен „занимљивости” (нпр. руска иницијатива у виду „Уговора о европској безбедности”). Другачији, углавном локални покушаји вођења политике „неутралности”, ма колико били економски пожељни или етички оправдани, у реал-политици по правилу окончавају неуспешно јер бити „бити добар са свима” у тзв. пракси постаје „не бити пријатељ ни са ким”. Српско искуство по том питању више је него речито.

- 5 Султановом руком писано наређење – највиши државни декрет (Хатишериф) из 1830. год. којим је Србија стекла статус вазалне кнежевине у Османлијском царству.
- 6 Тимочка буна 1883. У основи овај устанак је био део сурове политичке борбе за власт у којој је Народна радикална странка, на челу са Николом Пашићем, свесно гурнула у оружани сукоб непросвећени народ агитујући против предаје кућног оружја регуларној српској војсци. Организатори побуне на челу са Пашићем су побегли у иностранство, а већина других су били осуђени на стрељање или дугогодишњу робију. Касније су коловође побуне били помиловани и чак укључени у власт. Нешто касније, после неуспешног атентата на бившег краља Милана, који је у то време био на челу команде Активне војске (1899), Пашић је под притиском признао наводну умешаност своје странке у припреми атентата, све у замену за властито помиловање. Презрен од својих партијаца, он је тада напустио политичко деловање. Међутим, после крвавог државног удара 1903. и убиства краља и краљице, председника владе, министра војног и др., иако по свему судећи није био непосредни учесник завере, Пашић је заједно са новом-старом династијом Карађорђевића поново постао део власти чији врх фактички није испуштао све до свог упокојења 1926. год.
- 7 Ратови против Турске 1876-78, краткотрајни поразни конфликт са Бугарском 1882.

них трупа учествовала,⁸ учинили су да питање организовања војске директно буде доведено у везу са питањем развоја, штавише – опстанка државе.

Историја настанка модерне војске у Србији прилично је конфузна, поготово ако се настоји разумети стварно стање ствари, а не просто навођење фактографије. Ако би се држали овог другог, прво војно министарство у Србији уведено је за владе вође устанка – Карађорђа. Његова шаролика устаничка војска (сељаци, хајдуци, српски добровољци из Аустрије и др) добила је свог „војног попечитеља” 1811. год. (Младен Миловановић, Карађорђево најближи пријатељ и саборац). Касније, Карађорђево наследник кнез Милош 1825. год. оснива „сталну војску” чији назив („пандури”) јасно говори о њеном устројству и задацима. Доцније ће ове „пандуре” Милош називати „солдатима” и на том трагу биће забележене прве регрутације стајаће војске у Србији.

Када је услед унутрашњег отпора ондашње политичке елите Србије Милош смењен и прогнан из Србије, његове усмене наредбе и импровизације биле су надомештене званичним, писаним документима. Уставом из 1838. год., ограничена је власт кнеза, с тим да му дозвољено организовање „гарнизонског војинства за полицију”, тј. „унутрашњу војску” којом је командовао министар унутрашњих дела. Обзиром да је Србија тада још увек формално била саставни део Османлијског царства, Устав је подразумевао да тек успостављене српске границе „штите” турске снаге. Том приликом је донесен и први „закон војени” са предвиђеном дисциплинском одговорношћу и кривичним казнама.

У време заједничког владања српских главешина (тзв. уставобранитеља) и кнеза Александра Карађорђевића (владао 1842-1858), уз низ других важних цивилизацијских тековина (доношење кодекса грађанског права, оснивање Народног музеја, развој Народне библиотеке и др), реформом из 1845. год., повећана је речена „унутрашња” или „стајаћа војска”, с тим да је она и даље функционисала првенствено у улози полиције, односно жандармерије. Ипак, баш у то време бива основана Артиљеријска школа, прво „војено училиште у Београду” (1850) из којег ће се доцније развити Војна академија.⁹ Нешто касније почиње са радом и тополивица у Крагујевцу

8 Учешће добровољаца из Србије у борбама за Српску Војводину 1848.

9 Први управник ове школе, уједно и њен идејни творац, био је словенски (пољски) официр Франтишек Александар Зах (1807-1892), писац "Плана словенске политике Србије" који је послужило за основ чувеног Начертанија Илије Гарашанина. Зах је у Србију први пут дошао као тумач у француском конзулату у Београду, заправо као агент пољске емиграције, и основао је "Тајно демократско панславистичко друштво" с идејом да Србија постане стожер уједињења Јужних Словена. Доцније је у још увек "унутрашњој" српској војсци, чијем је модернизовању значајно допринео, прошао све чинове од капетана (1850) до генерала (1870) и учествовао је у ратовима са Турском 1876-78. Вид. Небојша Јовановић: *Кнез Александар Карађорђевић – биографија*, Албатрос плус, Београд 2010; Вацлав Жачек: "Франтишек Зах о стању у Србији педесетих година XIX века", *Историјски гласник* 1-2, Београд 1978.

(1854) која ће се pokazati kao један од кључних елемената модернизације српске војске, уједно и индустријализације Србије.

Тек ће други долазак кнеза Милоша на власт (1858) и његовог сина Михајла (1860 – 1868) довести до формирања првог стварног војног министарства и сталне, мада још увек по имену „народне војске“. Кључни правни акт у том смислу био је указ о *Устројству народне војске* (1861), с тим да је ова сељачка армија, слабо наоружана и готово без старешина, већ три године касније поново потпала под јурисдикцију полиције!¹⁰ Очигледно, *раздвајање полиције од војске*, у свим модерним државама, па тако и у протомодерној Србији XIX века, било је праћено бројним потешкоћама. Србији је проблем додатно био већи јер је имала обавезе према великим силама које јој једноставно (на основу међународних уговора или тајно) нису допуштале формирање властите војске. Због тога, али и због наслеђеног система владања заснованог на личном вођству, војска у Србији је дуго наликовала на полицију, личну гарду или жандармерију („унутрашњу војску“). Истовремено, за озбиљније војне напоре окренуте споља (према Турској) коришћена је никада добро обучена, а свагда лоше опремљена „народна војска“. Утолико је разлика између *редовне* („регуларне“, „стајаће“, „сталне“ итд) и *народне* војске (регрутоване на кратко и у сагласју са природним ритмом жетве и сетве, а не војних потреба), остала нејасна, замагљена и одлучујуће условљена актуелним унутрашњим превирањима и спољним интересима.

Закључујемо да је српска војска – у овом или оном облику – истовремено имала задатак да пази на ред у земљи, да се припрема за одбрану од агресије империја на Балкану, али и за ослобођење српских земаља под Османлијским царством. Кроз ту троструку улогу развијала се доктрина, нормативни оквир и дух српске војске која, упркос накнадим читавањем појединих историчара, никада није била стварно аутономна политичка сила.¹¹ Наравно, домаћи (и страни) владари и политичари су се увек јагмили

10 Независно од тога, владавина Михаила Обреновића донела је низ позитивних помака у организовању војске: Закон о примању страних официра (1867) – тако је француски капетан Иполит Монден постао први војни министар Србије; донесен је Закон о устројству Штаба стајаће војске, посебни фондови за пензионисање подофицира и војника, организовање војних болничара итд.

11 Чувена "Црна рука", тајно војно друштво са претензијама националног уједињења по сваку цену, настала је тек после мајског преврата 1903. год. и трајала је до Солунског процеса 1917. Остављајући по страни тзв. инспираторе удара, главне полуге у мајском државном удару представљали су млади официри, део непосредног наслеђа војних реформи бившег краља Милана. Као једина организована модерна елита Србије у то време, они су умислили да "бране част Србије" која је остала без старог краља, а са новим (Александром Обреновићем) нико, па ни његов најпре протеран, и убрзо потом упокојени отац (1900), није био задовољан. Друго и последње политичко-војно ангажовање, овај пут "југословенске војске", био је војни удар од 27. марта 1941. Наравно, њега ни издалека не можемо сврставати у класичну војну заверу с обзиром на познати антинацистички и геополитички контекст у коме је настао и врло брзо нестало. Пре и после овог догађаја у модерној српској историји, војска је била и остала само моћна алатка, не и мозак – покретач политике.

око српске војске, борили се за свој утицај међу њеним старешинама, богатали на њеном опремању и сл., но остаје чињеница да војска у Србији и потоњој Југославији није представљала засебну политичку силу способну да прекрије целокупно друштвено поље делања – онако како је то успевао официрима у бројним другим модерним државама.¹²

Коначно, *прву праву српску војску формираће кнез Милан Обреновић*. Непосредно после великог дипломатског успеха и проглашења Србије за Краљевину (јун 1882), новоустоличени краљ Милан доноси указ о устројству војног министарства, да би одмах затим био донесен *Закон о устројству војске* (јануар 1883). Народна војска је коначно престала да постоји¹³, а уместо ње настајала је модерна војска „по европском узору”. Када је Милан „превентивно” напао Бугарску која је након успешне војне офанзиве против Турске и проширења своје дотадашње територије претила да окупира и македонски део Османлијског царства, тек формирана стална српска војска, са свим својим слабостима из прошлости (без школованог кадра, слабо дисциплинована и мотивисана, још горе наоружана) морала је претрпети брз и болан пораз. Несрећна ратна искуства Милана Обреновића указала су на неопходност нове, овај пут истинске реформе војске. Ипак, до тог преображаја дошло је тек онда када је Милан, и то после абдикације (1889), поново дошао у Србију (1897) и преузео на себе одговорност за ефикасно устројство и функционисање модерне српске војске.

Управо захваљујући (бившем) краљу Милану и то у његовој новој улози организационог вође војске, Србија је добила и нови друштвени стаљез који је, уз развијену трговачку класу и малобројне интелектуалце запослене у државним службама, одлучујуће утицао на формирање модерне српске државе и националног идентитета. Бивши краљ, новопостављени командант Активне војске – „краљ војске” од милоште, иако без посебног војног знања, имао је воље, снаге и способности да ангажује целокупни потенцијал ондашње државе Србије и да у року од свега пар година готово у потпуности реформише њену војску.¹⁴ Захваљујући овим реформама Србија је прекинула са праксом формирања војске на милицијском (локалном) принципу и сиротињској логици *ad-hoc* импровизација. Уместо тог злосрећног наслеђа, формирана је стајаћа, касарнска војска са регрути-

12 У Османлијском царству и потоњој Републици Турској, војска је несумњиво била, готово све до данас, одлучујући политички фактор. Слично важи и за модерну Пруску, потоњи Немачки Рајх, Аустроугарску, царску Русију, модерну Грчку, делимично Румунију и Мађарску, да и не говоримо о многобројним ваневропским земљама у којима је војска била кључни замајац тзв. модернизације.

13 Види фусноту бр. 6.

14 Више о томе вид. прегледну студију Милић Милићевић: *Реформа војска Србије 1897-1900*, ВИЗ Београд, 2002.

ма и новим официрским кадаром¹⁵ који су уједно поставили темеље војној индустрији, што је у свим земљама света одувек било кључни замајац „модернизације” – ма шта о томе мислили данашње либералне апологете или дојучерашњи комунистички пропагандисти. Са тим променама створен је *грујићвени*, а са њим и кадровски, технички и организациони основ за потоњу победничку војску која је својом силином изненадила практично све балканске државе и посебно – европске силе.

Оно што је „краљ војске” Милан Обреновић *de facto* урадио, његов савременик (и политички опонент), ондашњи артиљеријски капетан Сава Грујић, најавио је публикацијом „Војна организација Србије” коју овом приликом представљамо данашњем читаоцу. Објављена (1874) нешто пре (не)успешних ратова Србије са Османлијским царством (1876-78), ова књига на теоријском и стручном нивоу показује шта војска значи за једну државу, али надасве – каква војска треба Србији да би заштитила себе и српски народ.

У време када је Милан Обреновић предузео радикалну реформу српске војске, Сава Грујић није заузимао положај у државном врху и самим тим није учествовао у реализацији реформе за коју се сам залагао четврт века раније. Ипак, до времена Миланових реформи, Грујић је више пута био у ситуацији да спроводи одређене, више техничке, но суштинске реорганизације у српској војсци и држави.¹⁶ Независно од сарадње и спорења са династијом Обреновић (капетан Грујић је постао члан Радикала), на основу садржаја објављене књиге, вероватно да генерал Грујић није имао стварних разлога за противљење Милановој реформи. Првобитно Грујићево реторичко залагање за тзв. народну војску, која би се уз официрски („стајаћи”) кадар припремала за ослободилачки рат, практично је у складу са правцем развоја којим се организација српске војске кретала, мање-више, већ од времена стицања међународног признања независности (1878) и посебно после признања за Краљевину. Утолико су Миланове реформе одговарале духу раних Грујићевих настојања. Од тих темељних и судбоносних реформи с краја XIX века, па све до данас, извршено је безброј већих или мањих реформи српске војске, односно војних организација у које се она утопила

15 М. Милићевих примећује да је 1903. практично сваки пети официр у српској војсци припадао некој од класа школованих у време реформе (1897-1900). *Ibid.*, стр. 165.

16 Грујић је по објављивању ове књиге, упркос отпорима на које је она наишла, постао пуковник, а нешто касније и министар војни (1876-78; други пут: 1881-88; трећи пут: 1890-91); поврх тога био је и српски амбасадор (у Атини и Петрограду), министар спољних послова и председник владе у неколико мандата (и под различитим династијама: Обреновићима: 1887-88, 1889-91, 1893-94; под Карађорђевићима: 1903-4 и 1906), да би преминуо на крају Другог Балканског рата 1913. год. У својој књизи Грујић констатује да се српска војска, од 1827. па до 1870. укупно девет пута реорганизовала, што ће рећи у просеку сваких пет година!

након I светског рата (Војска Краљевине СХС, затим Краљевине Југославије, касније војска комунистичке Југославије – ЈНА, прелазне варијанте унутар СРЈ и СЦГ, и данас коначно: Војска Србије).

Захваљујући бројним преименовањима државе, односно различитим политичким и социјалним преуређењима, демографским и територијалним проширењима или скраћењима, као и притисцима спољних сила, српска војска је настајала и нестајала, да би се по окончању југословенског експеримента поново вратила на историјску сцену – истина са промењеним именом (у складу са наслеђеном политичком коректношћу из времена југословенства), али и са неким старим недоумицама још из времена Грујићеве књиге. И тада, као и данас, многи се питају да ли нам је војска уопште потребна, а ако можда чак и јесте – да ли она треба да буде искључиво професионална („стајаћа”, како се то некада говорило) или пак „народна” (са општом војном обавезом и др), да ли она треба да прети или да одвраћа, који су стратешки правци њеног деловања (главне претње и ризици, стварни и потенцијални савезници) итд.

У том погледу Сава Грујић је био кристално јасан: док „сви народи дођу до такве умне висине и материјалног благостања, да се сматрају и уважавају као браћа највеће породице – човечанства”, борба ће остати неизбежна у друштву и међу народима и управо је она та која „допушта господарење и тиранију физично јачег над слабијима под разним изговорима: историјског права, цивилизаторске мисије, и т.д.” Залуд је надати се скорашњем општем миру и напретку у свету и међу државама. Зато ће Грујић с правом закључити: „Ми Срби нарочито се налазимо у таквом тешком географском положају. С једне стране Турска подржава своје право врховног господарења над нама на основу својег победилачког, азијатског, права, т. ј. права јачег над побеђеним, и још можда ласка себи да опет придобије „београдски пашалук“; с друге стране господа Немци и Маџари – живећи у тој заветној мисли, да су они носиоци просвете на Исток, – непрекидно мамузају мање народности, о зноју којих се размећу, и тиме јасно исказују апетит: да би у својој „навали на Исток“ („Drang nach Osten“) желели да и нас тако цивилизирају као нашу браћу у Војводини. У таквом положају налазећи се Србија мора да буде спремна за отпор, на који би ма с које стране изазвана била; мора дакле да има војску.”¹⁷

С друге стране, независно од датих, увек актуелних друштвених и политичких контроверзи за једну не тако малу, али стратешки изузетно важну државу као што је Србија, аутор књиге о српској војсци која је пре 140 година угледала светлост дана, додатно и као *личности* остаје да провоцира нашу савременост. На изванредан начин, живот и дело Саве Грујића могло би да буде парадигма српског интелектуалца, не само на размеђи XIX и

17 Сава Грујић: *Војна организација Србије*, Крагујевац 1874, стр. 80.

XX века: родом из угледне грађанске породице, образован на најбољи начин за тадашње прилике, искрен родољуб, професионални војник и уједно политичар највишег ранга, он је објединио различите, делом и супротстављене професионалне каријере и идеолошка уверења. Утолико можемо да говоримо о Грујићу-војнику (теоретичар и практичар), Грујићу-политичару (партијски активиста; дипломата и министар), Грујићу-публицисти, и најзад – Грујићу Србину и прото(југо)словену. Свака од тих улога и данас се укршта у јавном животу Србије и изазива не мала спорења.

Поновним објављивањем студије о организацији српске војске из далеке 1874. год. желимо мислеће да подсетимо, а неуке упозоримо на несумњиви континуитет геополитичких односа и околности у којима Србија опстаје од свог модерног освита. У том контексту треба имати у виду нешто што је готово аксиом при разумевању и деловању великих сила на Балкану: у њиховим очима, Србија је, наводно, „продужена рука Русије на Балкану”. Речени, реални или измаштани страх – готово да је свеједно, твори основе реалполитике европских и светских сила већ више од два века на простору југоисточне Европе. У том страху огледа се и судбина модерног Балкана, посебно Србије.

Ова кључна предрасуда у борбама за утицај и престиж, покровитељство и/или контролу над Балканом, била је актуелна још током Првог српског устанка против Османлијског царства 1804. год, да би у свом зениту била за време дуге Источне кризе и њених потоњих одсјаја у виду Балканских и светских ратова на почетку и средином XX века. Негативни климакс таквог поимања видели смо током другог распада, односно разбијања бивше Југославије 90-их година прошлог века. Том приликом није дошло је до неког трајног расплета, већ се друштвена, економска и политичка криза на датом простору само још више продубила. Ово посебно важи за старе географске одреднице, а данас нове геополитичке чињенице у виду (псеудо) националних држава попут Босне и Херцеговине, Македоније или Црне Горе које се налазе у бескрајном стању „транзиције” без рока трајања; о Албанији да се и не говори. При том, Србији се не верује, док се Грчком, Румунији и Бугарској, а вероватно и онедавно новој чланици Хрватској, спрема отпремање у другу или чак трећу лигу будуће Европске уније. Словенија такође може бити кандидат за такву позицију. Посебна, за Балкан никада довршена прича остаје међународно правно недефинисана територија позната под именом Косово: велике западне силе промовишу државну самосталност тог „ентитета”, док један број земаља Европске уније не признаје такав статус, баш као ни кључне чланице Савета безбедности УН: Русија и Кина. Наравно, свака од поменутих држава то чини из својих унутрашњих (страх од сецесије) или пак геополитичких интереса (ширење

утицаја). Једино што је ту, чини се, извесно, упркос (само)заваравању домаћих и страних политичких елита, јесте да Косово остаје простор „замрзнутог конфликта” и то на дуги период. Како год, историјска „дуга трајања” дословно детерминишу савременост и зато је дужност мислећих људи да укажу на структурне елементе таквих трајања, е да би се на том трагу показало шта је уистину прошло, а шта је пак реално могуће очекивати у данашњем времену.

Нама остаје наука да су током свеколике историје велике (и мале) силе балкански чвор пресецале на начин како је то по легенди један антички балкански ратник давно већ „лаконски” учинио – ударцем мача! Александар Велики је остао узор и нешто мање великим али зато не и мање ратоборним политичарима XX, као и текућег XXI века. Сведоци смо да се политичка логика разрешавања савремених балканских контроверзи и даље руководи оном старом милитантном формулом по којој „када сила не помаже, додај још силе”! Отуда и безбедност на Балкану, у њеним разноликим формама, од државне и националне, до социјалне и економске, никада није била резултат чисто унутарбалканских односа. Када би то било могуће, компромис, договор или „равнотежа снага” врло брзо би били успостављени, а унутрање напетости ограничене или бар битно сведене. На жалост, Балкан је био, а по свему и остао, место на коме се надмећу и међусобно доказују много моћније силе но што су то балканске.

Имати добро организовану и мотивисану војску, способну за највећа напрезања и жртве, утолико остаје императив и за данашњу Србију. Због тога није изостављен ни један део из оригиналног издања књиге Саве Грујића, чак ни онај који се односи на давно превазиђене технологије наоружања (нпр. коњице), мобилизацију или величину плата старешина. Сигурни смо да ће наш читалац за све то имати разумевање, тим пре ако знамо да се већини онога што је речено о дужности војске *„да брани ошачастиво и да му осигура бољу будућност”* – о „војничком васпитању младежи”, или пак о наивном веровању у „благонаклоности гарантних сила” што чини „бајке за лаковерну децу и сентименталне ђифтинске дипломате” – данас нема шта битно додати – али ни одузети.

Београд, на Светиој Николи 2013. године.